

Als *Het geslacht van de wetenschap* met de ogen van Bosch wordt gelezen, zit ook in dit standaardwerk een seksestrategie verstopt. Bosch presenteert 'vrouwelijke wetenschap' en 'wetenschap kent geen sekse' als op z'n minst riskante strategieën. Daarmee keert ze zich impliciet tegen twee vergelijkbare laat-twintigste eeuwse reacties op de nog immer problematische relatie tussen vrouwen en wetenschap: het propageren van een specifiek vrouwelijke wetenschapsstijl, en het poneren van de stelling dat sekse in het universitaire bedrijf een irrelevante categorie is. Ze biedt ook een alternatief. 'Succesvol en superieur' noemt ze de 'unieke' strategie die ze tegen het einde van haar boek presenteert: Westerdijks tactiek van humor en parodie. Bosch had wetenschapsters van de jaren negentig een slechtere strategie kunnen aanreiken.

M. van Essen

F. Kalshoven. *Over marxistische economie in Nederland, 1883-1939* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1993, Tinbergen institute research series XLV; Amsterdam: Thesis Publishers, Stichting Beheer IISG, 1993, 265 blz., f49,50, ISBN 90 5170 191 8).

De geschiedschrijving van het economisch denken in Nederland is, zoals Kalshoven opmerkt, pas meer recent gestart. Die van het marxistisch economisch denken bestond tot aan Kalshovens onderzoek nagenoeg nog niet. Zijn nu voorliggende dissertatie heeft een zogenaemde internalistische aanpak. Het is een gids voor de marxistische theorie, waarin de denkbeelden theorie-intern worden behandeld, namelijk los van hun historisch-maatschappelijke contexten. Hoewel de auteur de mogelijke invloed van externe factoren, dus de zin van een wel contextgebonden ideeëngeschiedenis, erkent, stelt hij toch dat theorie-interne factoren de doorslag geven. Geldt de economische theorie hier dan als een relatief gesloten entiteit met een hoofdzakelijk interne dynamiek?

Kalshoven onderscheidt het marxisme als economische theorie van het socialisme als een politieke overtuiging. Een socialist kan vanuit die overtuiging de marxistische economische theorie aanhangen, maar hij kan ook een reformistisch standpunt innemen en daarbij steunen op de neo-klassieke of keynesiaanse economische analyse. Een marxist beweegt zich binnen een bepaalde groep van basisleerstukken, onder meer het bekende boven-onderbouw schema en de meerwaardeleer (de zogenaamde arbeidswaardeleer).

Op basis van deze afgrenzing markeert de auteur de fasen van marxistisch-theoretische ontwikkeling in Nederland. Vanaf 1883, Marx' sterfjaar, tot 1900 was er, tegenover levendige ontwikkelingen met name in Duitsland en Rusland, in Nederland nog maar in beperkte zin sprake van marxisme. F. van der Goes was toen de theoretisch leider, maar een groot theoreticus was hij niet en bovendien was hij geoccupeerd door de oprichting van de SDAP. Interessant wordt de Nederlandse marxistische theorie, aldus Kalshoven, pas met de oprichting vanuit de SDAP van de periodiek *De nieuwe tijd*, waarin J. Saks rond 1900 Van der Goes als leidend theoreticus ontthront. Dan begint wat Kalshoven de bloeitijd van het 'Nederlandse-stijl-marxisme' noemt. Hoofdfiguren zijn dan, naast Saks, F. M. Wibaut, A. Pannekoek, J. van Gelderen (pseudoniem voor J. Fedder) en ook in deze jaren reeds S. de Wolff. Saks probeerde een speciale versie van Marx' arbeidswaardeleer te geven. Wibaut en vooral Saks vulden de marxiaanse theorie der kapitaalconcentratie aan met het voor hun tijd nieuwe verschijnsel der trusts en kartels. Pannekoek — internationaal vooraanstaand astronoom — richtte zich op de filosofische grondslagen in de vorm van zijn zogenaamde fenomenologische monisme. Hierin

paste hij de methode der natuurwetenschappen toe op de menswetenschappen, uitgaande van de stellingen dat de natuur alles omvat, fenomenologisch (materialistisch) is en een dialectisch karakter draagt. Het meest opvallend is de bijdrage van Nederlanders aan de marxistische conjunctuurleer. Saks onderscheidt een tienjarige cyclus. Ook De Wolff publiceert over conjunctuur. Van Gelderen ontwerpt een 30-jarige golf, waarbij 'springvloed', namelijk nieuwe Produkten of nieuwe afzetgebieden, de golf omhoog stuwden. Deze theorie in die jaren betrekkelijk onopgemerkt gebleven, liep vooruit op de 'ontdekking' van de lange golf door de Rus N. Kondratieff en de nadere uitwerking daarvan door J. Schumpeter.

Deze bloeitijd van het Nederlandse marxisme eindigt door wereldoorlog I en de Russische revolutie, die leidden tot splitsingen en conflicten onder de marxisten, en door de opheffing van *De nieuwe tijden* de oprichting van de *Socialistische gids*, waarin niet-marxistische, reformistische socialisten hun forum vonden. Andere oorzaken lagen op het personele vlak. Actieve marxisten van weleer verlieten het veld. Saks publiceerde sindsdien vooral over negentiende-eeuwse literatuur en Van Gelderen keerde zich van het marxisme af. Alleen De Wolff, in 1929 benoemd tot docent in de conjunctuurleer aan de Universiteit van Amsterdam, borduurde nog verder op de marxistische theorie. In het opzicht van de waardeleer probeerde hij de subjectivistische, marginalistische neo-klassieke leerte verbinden met demarxistische 'objectivistische' arbeidswaardeleer. Verder werkte hij voort aan zijn conjunctuurtheoretische bijdragen van vóór 1916. Na het Interbellum laat het marxisme in Nederland nagenoeg niet meer van zich horen tot de jaren vanaf 1968, een fase die Kalshoven wel signaleert maarniet behandelt.

Al met al hoort Nederland, zo moet men uit Kalshovens studie toch wel concluderen, niet tot de landen met de sterkste marxistische traditie. Hoogstens waren er enkele min of meer originele bijdragen in de jaren 1900-1916. Kalshoven kwalificeert zelf het Nederlandse marxisme van toen als een 'school met eigen stijl', maar constateert ook dat het gaat om bijdragen op deelterreinen der marxistische theorie. Is dit voldoende om van een marxisme-eigen-stijl te spreken? De Nederlandse theoretische bijdragen raakten niet in het buitenland bekend. Kalshoven schrijft dit toe aan het gegeven dat de onderhavige auteurs in het Nederlands schreven. Dringen evenwel werkelijk belangrijke ideeën in een zo geïntegreerde intellectuele omgeving als de Europese toch niet altijd wel door taalbarrières heen? Bovendien wordt uit Kalshovens boek zelf niet geheel duidelijk, hoe groot de theoretische originaliteit der Nederlanders was. Dit komt doordat het boek nagenoeg niet ingaat op de theoretische prestaties van het buitenlandse marxistische denken van toen.

Een werkelijk verklarende wetenschapsgeschiedschrijving is alleen goed uitvoerbaar indien de theorieën ook worden geplaatst in de context van maatschappelijke situaties. Kalshoven wijst uitdrukkelijk op het belang van zo'n externalistische benadering en noemt dan economische, sociale en politieke gebeurtenissen en toestanden als componenten van die context. Zouden daaraan niet het cultureel-intellectuele klimaat en ontwikkelingen in andere wetenschappen moeten worden toegevoegd? In Kalshovens studie worden enkele aanzetten tot een contextuele benadering gegeven: de invloed van de opkomst van trusts en kartels op de theorie en het effect van wereldoorlog I en de Russische revolutie op de samenhang en kracht der Nederlandse marxistische beweging; ook bespreekt de auteur de invloed van natuurwetenschappelijke inzichten op het marxistische denken. Zou het ook niet kunnen zijn dat het algemene politieke en sociale klimaat in Nederland, bij voorbeeld de inburgering der vakbeweging, de kracht van het Nederlandse marxisme gedempt heeft? Een ander punt zouden de bindingen van de marxistische economen met de politiek-marxistische beweging en haar richtingen en facties kunnen zijn.

Kalshoven wijst een absolutistische ideeëngeschiedenis af. Daarin wordt onderzocht hoe —

en verondersteld dat—de ontwikkelingen in een theoretische wetenschap cumulatief bijdragen aan verbetering der inzichten, wetenschappelijke vooruitgang dus. Dit is een internalistische, maar analytische aanpak. Er wordt immers een impuls tot theoretische dynamiek aangewezen. Het alternatief is een relativistische beschouwing, maar hierbij dringt zich de vraag op, waarop dan de inhoud van theorieën en vooral de veranderingen daarin terug te voeren. Een internalistische benaderingswijze zonder een of ander analytisch-verklarend beginsel dwingt tot de aanpak waarvoor Kalshoven expliciet kiest: een beschrijvende opsomming waarin hij wel theoretische inzichten afzonderlijk aan een intern-logische evaluatie onderwerpt.

A. C. A. M. Bots

D. A. T. van Ooijen, *'Je moet hier weg, hier komen mensen wonen'*. *Woonwagenebeleid in Nederland (1890-1990)* (Dissertatie Rotterdam 1993; Den Haag: Sdu uitgeverij Koninginnegracht, 1993, 451 blz., f59,90, ISBN 90 12 08036 3).

Achter deze welgekozen titel gaat een beleidshistorische studie schuil naar een eeuw woonwagenebeleid in Nederland. De auteur heeft daar in zijn leven veel mee van doen gehad: in 1959-1961 als onderwijzer te Gemert (met vier leerplichtige kinderen van een woonwagencentrum op school), sinds de jaren zeventig als woordvoerder op dit terrein van de Partij van de arbeid en als voorzitter van de RK Vereniging van woonwagenerken in Nederland (na een aantal naamsveranderingen geheten Vereniging landelijk woonwagenerk) vanaf 1974. Na zijn — niet in alle opzichten succesvolle — lidmaatschap van het college van bestuur van de Open Universiteit (1986-1991), heeft hij de tijd gevonden zijn inzichten en ervaringen samen te vatten in de vorm van deze dissertatie.

Het is niet eenvoudig het boek te kenschetsen. Het is in ieder geval geen traditionele historische studie. Het lijkt veel meer op een ernstig uit de hand gelopen nota van een parlements lid, die de achtergronden van het gevoerde beleid eens grondig heeft willen onderzoeken. Vooral over de periode waarin Van Ooijen zelf deel uitmaakte van het beleids circuit biedt hij de meeste informatie. De structuur van het boek wordt verder in hoge mate bepaald door het volgen van formele, voor een goed deel vooral ook juridische procedures en bescheiden: wetten, formele regelingen, rapporten van deskundigen en belangenvertegenwoordigers, nota's, moties en wetswijzigingen, kortom de paraferalia van het moderne parlementaire verkeer. Het licht teleurstellende effect hiervan is echter dat in het boek vrijwel geen woonwagenebewoner voorkomt, hoewel Van Ooijen onmiskenbaar zich persoonlijk betrokken toont bij de ongeveer 25.000 woonwagenebewoners in Nederland.

De analyse die, met nogal wat herhalingen overigens, wordt gegeven komt kort samengevat op het volgende neer. Mensen die met een kar of wagen door het land trokken zijn er natuurlijk al heel lang, maar deze groep is vooral gegroeid door een combinatie van krotopruiming (na 1900) en scherpe woningnood (vooral sinds de eerste wereldoorlog). De wet op woonwagene en woonschepen van 1918 probeerde het verschijnsel als zodanig wel te reguleren, maar veel haalde het niet uit. De enige instantie, naast de veldwachterij, die zich met de bewoners bezig hield was het RK liefdewerk 'ten bate van kennisreizigers, bewoners van woonschepen en woonwagene'. Deze bemoeienis had wei wat moois, maar was tevens gebaseerd op de gedachte dat de woonwagenebewoners overal trachtten te halen wat er te halen viel en dat er zo natuurlijk weinig terecht kwam van katholieke vorming. Vandaar dat er aan het eind van de jaren dertig zelfs een landelijke registratie werd opgezet (samen met de beruchte Lentz). Tijdens de tweede